

Arthur Koestler 2

Koestler avskydde utopierna, den kommunistiska som den sionistiska, men sökte ändå den slutliga harmonin. Han kunde inte fördrå den moderna vetenskapens värdenneutralitet, avslutar Svante Folin sin översikt.

Antiutopisten på jakt efter helheten

Efter pären i en spansk dödscell blev Arthur Koestler under slutet av 30-talet en konnässör av europeiska fångelser. 1939 hamnade han i ett fasanfullt, franskt koncentrationsläger, en upplevelse som resulterade i den profetiska boken *Scam of the Earth*, 1941. Efter en strapatsrik flykt via Portugal lyckades han ta sig till sitt blivande hemland England och internerades prompt i det mer humana Pentonville-fängelset.

Villkoren lindrades av att han samtidigt blev världsberömd för *Natt klockan tolv på dagen*, 1940, en av århundradets viktigaste böcker. Flankerad av Orwells *Djurfarmen* och 1984 skulle denna dialogroman ett halvsekel senare pulvrisera Berflinnumen och störta sovjetimperiet. Den behandlar Moskva-processerna 1936-38. Huvudpersonen är den arresterade och på förhand dömda gamle yrkesrevolutionären och idealisten Rubashov (alias Bukharin med flera), som bryts ner under en utdragen, dialektisk duell med den perverterat logiske, stalinistiske storkrivaren Gletkin.

Den marxist-leninistiska paketlösningen

I detta klaustrofobiska kamrarspel har djävulen många av de bästa replikerna, eftersom Koestler håller rättgång med sig själv. Under sju år hade han låtit sig förföras av den marxist-leninistiska retoriken och accepterat att den utopiska ometten var världshatet för en krossade ägg. Dagens inflammerade debatt om kommunismens moraliska status har inte alstrat ett argument, som inte Koestler formulerat bättre för 60 år sedan. Dess artikkel för intellektuella var att den erbjöd en paklösning på *la condition humaine* – den kombinerade teori med praktik, tro med vetenskap, individ med kollektiv och underkastelse med självförverkligande. För Koestler, den rationalistiske mystikern, var den vetenskapliga socialismens rena designdrogen, men i längden kunde han inte disciplinerna den kritiskt granskande journalisten inom sig.

I essäsamlingen *Yagin och kommissionären* försökte han analysera den politiska patologin i socialpsykologiska termer. Mellankrigstidens kaos, förvirring och nihilism hade skapat ett behov av myter, nazisterna erbjöd arketyper och primitiv blodsmystik. Kommunismen erbjöd en ny guldalder och ett nytt Jerusalem i form av Sovjetunionen. Bara man tillnagat sig tekniken stördes man inte längre av fakta, ty dessa antogs automatiskt rätt färg och föll på rätt plats. Partiet var defintionsmässigt både logiskt och moraliskt ofelbart.

Koestler menade att kommunismen appellerade till en viss neurotisk personlighetstyp. "Komintern bedrev vitt slavhand med unga idealister, som flitade med våldet". När han och andra avfällingar som Silone, Gide och Spender gav ut en antikommunistisk antologi 1950, bar den signifikativt nog titeln *The God that Failed*. Koestler var en av de kalla krigets mest väsnabbande och dominerande hökar, ständigt bekämpande eu sovjetstyrda frejdjippon som attraherade majoriteten av de intellektuella.

Under kriget var Koestler en av de första som slog larm om vad som drabbade judarna i naziriket och och

fann snart att han inte blev trodd. Greuelpropagandan under första världskriget, då Ententen basunerade ut att hunderna åt belgiska spådbarn till frukost, hade gjort de intellektuella skeptiska mot rapporter om teutoniskt barbari. Sionisten Koestler applåderade staten Israels födelse, men ambivalent accentuerad. I *Tjuvar om natten* (1946) och *Läfte och upplyselse* (1952) gav han en osminkad version av sina egna upplevelser i det palestinska getingboet.

Koestler gav inte mycket för jiddisch och ansåg försöket att återuppväcka hebreiskan absurd. Judendomen

var "konsten att lura Herren", den rabbiniska teologin "en steril hjärnkrobbatik" och så vidare. Hans radikala slut-sats var att världens judar nu stod inför ett definitivt vägval – att antingen bosätta sig i det nya Israel eller att välja att leva kvar i Diasporan, avsäga sig sin religion och sin etniska särart – kort sagt emigrera eller assimileras. Koestler såg skapandet av staten Israel som kulmen på Judendomens historiska mission. Det fanns inga goda skäl för icke-israeliska judar att provocera nya, antisemitiska utbrott genom aparta sedvänjor och rasmässig exklusivitet.

Väckte indignation i Israel

Enligt hans uppfattning var det både irrationellt och skadligt, inte minst med tanke på barn och barnbarn, att judar som ändå inte trodde på den mosaiska lagen, av enighet och sentimentalitet klamrade sig fast vid en atavistisk religion och en konstlad, etnisk identitet. Självt besökte han Israel 1948 för att aldrig mer återvända. Han väckte naturligtvis stor indignation. Den mildrade knappast av att han i sin sista bok 30 år senare försökte leda i bevis, att Europas judar inte alls härstammade från Israel utan i själva verket var kazarer, en kaukasisk stam som av politiskt strategiska skäl konverterat till judendom på 800-talet. Någon har sagt att Koestler kunde reta upp folk genom att läsa ur multiplikationstabellen – i judefrågan tog han i lite till.

I början av 50-talet tröttnade Koestler på politiken och ägnade de tre resterande decennierna av sitt liv åt att försöka lösa mänsklighegets problem med sin mycket personliga version av olika naturvetenskaper, främst biologi, neurologi och psykologi. Dessa skrifter är av ojämn kvalitet. Han sökte ett slags mystisk helhet i universum, något som i vetenskapens ljus ter sig fullkomligt poänglös. Efter att ha sökt frälsningen i sionism och kommunism satsade han till slut på holism – en diffus föreställning om att helheten är större än summan av delarna, som rutinsmässigt används i flummiga och vetenskapsfientliga sammanhang.

Ett amatöristiskt kuriosum

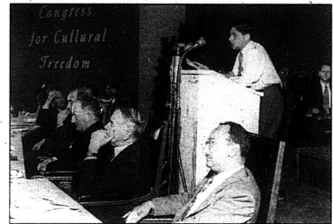
Koestlers bidrag till detta fält är ett amatöristiskt kuriosum med utmärkt enskildheter. *Sömnvägare* (1958) är en fascinerande vetenskapshistorisk skildring av Kopernikus, Kepler och Galileo. Koestler visar hur astronomins portalgastaler sömnvägareaktigt vingar fram mellan modern rationalitet och medeltida obskuranism. Både Kopernikus och Kepler försökte rökta den medeltida världsbilden från de empiriska och matematiska/skönhetsfläckar som besudlade dem. Vetandet följer inga kungsvägar utan sicksackar mellan blindskär. Koestler föregrep alltså T. Kuhn & C:o genom att betona det irrationella i tänkandets utveckling.

Konsekvenserna av den kosmologiska revolutionen blev radikala – naturen blev etiskt neutralt, människans öde bestämdes inte längre från ovan av ett allvisst, gudomligt väsen utan underifrån av subhumana körtlar.

biografi

David Cesarani
The Homeless Mind
Heinemann, 1998

Frittänkaren. Koestler talar i Berlin den 28 juni 1950 inför den nygrundade organisationen Congress for Cultural Freedom, sedermera mottagare av stöd från CIA.

genera, atomer och sannolikhetsvägor – "de nya determinationerna bestämmer våra öden men kan inte ge våra liv någon moralisk vägledning, några värden eller någon mening" – ett predikament Koestler aldrig helt kunde försösa sig med.

David Cesaranis biografi – för att återvända till den tar ganska lätt på föremålets intellektuella prestationer men är desto mer utförlig när det gäller mänskliga svagheter. Koestlers dominerande köttliga lustar var dispo-respektive erotoman. Alkoholkonsumtionen var gargantuan och hur han lyckade skriva ett trettiotal böcker och oräknliga artiklar av hög klass är svårt att begripa. Den lille ungraren hade en legendarisk förmåga att supa andra under bordet men blev understundom *drunk* ut *sa skunk*, med kända sociala konsekvenser. Han torde ha världskörd i rattfylleri och därav följande olyckor och kvaddade bilar. Ibland vaknade han upp i fordon som parkerat sig på refuger och i trädgårdar. Dock körde han varken ihjäl sig själv eller någon annan.

Äktenskap som Feydeau-farsor

Under sina tre äktenskap var han permanent otrogen. Hans hektiska promiskuitet gör ett tvångsmässigt intryck – horor, hembrädrar, Bertrand Russell's fru eller Simone de Beauvoir kvittade lika. Det påminner om en Feydeau-fars, där exfrau, fruvar i spe, älskarinnor, engångslög och prostituerade virvar runt i sänghamnen. Ibland klagar han över att hans paret håller på att ta käll på honom. Koestlers egen förklaring till sin maniska omflyttighet är "incestbarriären", när han känner en kvinna alltför väl tapar hon den erotiska attraktionen och blir lika avtändande som den utövade mamman. Uppenbarligen har han också i fyllan utövat våld mot kvinnor.

Cesaranis biografi och den därav följande presdebatten har svärdat med Koestlers rykte så pass att hans stady vid universitetet i Edinburgh störts – kanske ett passande öde för en bildstörare. Likväl hade hans föredragning svårt att släppa taget och ville fortsätta umgänget med det förtrollande monstret. Även hans manliga vänner i den intellektuella galaxen förlät honom gång på gång. Enligt olika omdömen från närstående var Koestler rolig, generös, solidarsk, karismatisk, pojkaktig, intelligent, rebel-lisk, gräslök, tyrannisk, sadistisk, alkoholiserad egotistisk och fäfig – med andra ord en sammansatt personlighet. En god vän tyckte att han påminde om en utter – ett notoriskt livligt, charmigt och besvärligt djur.

Självt beskrev sig Koestler som en melankolisk hedonist och en sbyaristisk spartan. Sin lysande självbiografi avfärdar han som "ett tomt liv i två volymer", men han har tveklöst varit ett salt för miljontals läsare över hela världen och det vore sorgligt om hans eftermäle skulle sluta som ett ärende för kvinnojourerna.